

Т. К. ПОЯРКОВА

(Сумський аграрний університет)

РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ЯК ЯКІСНИЙ ЗРІЗ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 5, с. 63–69

Пошук якісної міри демократичної трансформації в Україні має допомогти нам розв'язати проблему відчуженості населення від влади, коли активність та зацікавленість громадян залишаються поза існуючими інституціями.

Складність проблеми полягає в тому, що аналіз у площині “потенціал — цілі” перетворень не дає нам повного уявлення про шляхи її розв'язання. Так, досить ризиковано виглядає спроба використовувати цілі як напрямки розвитку і точні критерії для оцінки, бо ідеальне уявлення залишає поза аналізом досить віддалені у часі події, тому що не враховує суттєву різницю початкових намірів від “реальної політики” [13, с. 26–27]. Водночас визнання того, що сучасність завжди певною мірою формується минулим, пояснює всі сучасні недоліки впливом певного історичного досвіду, відкидаючи можливість змінюватися. Нейтралізувати ці вади можна за умови врахування просторових та часових факторів. Такий методологічний зріз між потенціальним рівнем та ідеальним вектором з урахуванням часових і просторових факторів розвитку трансформаційних перетворень дає змогу об'ємно розглянути і врахувати як попередні події, так і сучасні основні тенденції.

Життєздатність демократичного суспільства забезпечується дотриманням демократичних принципів, залученням громадян до політичної діяльності шляхом надання прав і свобод через правовий і організаційний канали. Якщо демократія функціонально визначається через зв'язки “суспільство — держава”, то якість демократичних зрушень залежатиме від комунікаційних потоків “суспільство → влада”, від механізмів відбору представників влади та зворотного зв'язку

“влада → громадяни”. Стабільність демократичного суспільства досягається через взаємопов'язаність громадянського і політичного, тобто через суспільство і владу. З одного боку, участь громадян у владних структурах є виходом енергії громадян через законні канали, де комунікаційний рух знизу є інституційно оформленою трансляцією ідеалів, мети, витоків реальних політичних сил і розуміння засобів досягнення бажаного. З іншого боку, це визначає зустрічний рух прийняття і втілення рішення через збір інформації, виявлення ставлення населення до тих або інших дій влади, пропагування нових ідей і формування підтримки.

Погляд на сучасну політичну систему України з точки зору її життєздатності до демократичних перетворень змушує звернутися до регіонального виміру політичної системи, оскільки сучасні проблеми набувають тут максимально концентрованого вигляду, а наближення влади до місцевих потреб робить більш доступним і адекватним процес прийняття і втілення рішень. Регіональний зріз як перехрестя відносин між особою, суспільством і державою найповніше відбиває якості загальної політичної системи, тому що регіональна влада може враховувати ступінь впливу громадян на вирішення суспільних потреб через дослідження особливостей функцій місцевих адміністрацій і органів місцевого самоврядування.

В ідеалі місцеві органи самоврядування покликані створити законодавчо оформлені канали для відстоювання певних інтересів. Адаптація політичної системи до змін відбувається через критичне усвідомлення проблем і активне розв'язання власних проблем об'єднанням громадян.

Прагнення самозабезпечення — як господарче, так і соціальне — реалізується через діяльність місцевих органів самоврядування, до основних стратегічних напрямів якої належать мобілізація мас, соціальна дія, громадянська участь, суспільний захист [4, с. 19–24]. Всі ці види базуються на припущенні, що активні суспільні дії спроможні примусити опонентів піти на поступки. Стратегії використовують різні засоби для боротьби і відрізняються часовими термінами існування суспільної дії, що зумовлює комбінацію різних елементів для організації тих або інших кампаній. Спільним є використання різних видів громадянської активності для досягнення змін та задоволення потреб малозабезпечених верств населення.

Наша дійсність безжалісно свідчить про те, що існують певні бар'єри у спілкуванні між владними структурами і громадськістю. Прояви відчуження населення від влади можна побачити у тому, що питання вирішуються на верхньому рівні, а не найнижчому, де вони можуть ефективно вирішуватися, тобто відбувається підміна потреб громадян баченням проблем владою. Відсутність традиції громадського самоврядування відтворюється у надмірній централізації, у бюрократичному характері органів місцевого самоврядування, де задоволення потреб населення відбувається “виключно в нерухомих рамках утвореної системи” [16, с. 82]. Прикриттям для розмивання відповідальності служить те, що повноваження і функції законодавчо не врегульовані, а це фактично залишає їх в компетенції держави. А фінансову залежність взагалі можна вважати еквівалентом глобальної залежності від держави.

Іншими словами, відсутність чіткої законодавчої бази, розгалуження функцій та сфер компетенції органів місцевого самоврядування і органів виконавчої влади (особливо сфера делегованих повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого саморегулювання) і чіткого уявлення про матеріально-фінансові ресурси місцевого самоврядування — все це віддзеркалює пріоритетність владних трансформацій над суспільними. Для розуміння відтворювальності цього процесу необхідно згадати джерела життєздатності радянського суспільства.

Радянський період можна охарактеризувати як всепроникнення владних відношень, де суспільство тотожне державі. Стабільність такої системи виходила з двох речей: вертикального виміру влади, що проявлялася соціально у визначній ролі ієрархії, яка окреслювала соціальний статус

та простір для дій; тіньовізації як феномену, що урівноважував централістські тенденції. Ці дві тенденції можна розглянути як необхідні взаємодоповнення й умови існування суспільно-політичної системи. Так, якщо надрегламентация оберталася втратою швидкості ставлення питань та маневреності реагування, то нейтралізуючим фактором були неформальні зв'язки, які допомагали швидко вирішувати питання.

Презентація тіньовізації як фактора історично випробуваного засобу виживання політичної системи потребує теоретичного окреслення поняття. По-перше, тіньовізація як феномен ширше за поняття корупції та мафії тому, що вбирає їх. Так, визначення існування корупції як певних дій, що спрямовані на використання службового положення для отримання певного матеріального прибутку, кругова порука, сімейні тісні відносини, ієрархічність — це лише один бік, який насправді мало що дає для розуміння особливостей суспільства, тому що торкається лише верхівки відносин. Корупція, вбираючи в себе близьку дружбу, родинні відносини, політичну корупцію шляхом фінансової підтримки політичних кампаній, хабарі за одержання урядових контрактів (і консультаційних послуг), будь-яке шахрайство, тобто за суттю відбиває певний поділ на законні та позаконні дії, несе на собі вагу оцінки прийнятного або неприйнятного вчинка для суспільства [10].

Поняття мафії за своїм визначенням констатує існування “контрсуспільства” у суспільстві, тобто певний поділ суспільства на своїх і чужих [7, с. 4]. Це “монополія на злочин” [12, с. 6], яка використовує тиск на іншу, “чужу” частину суспільства для досягнення потрібного результату. Мафіозна структура нагадує окреме суспільство з власними законами та кодексом поведінки. Таким чином, корупція і мафія — це лише окремі прояви процесу, що фіксують межі простору його існування.

По-друге, для розуміння сутності явища тіньовізації принциповим є те, що це феномен політичної компенсації, умовою виникнення якої служить відчуження держави від соціуму, коли роль населення зведена до пасивного спостерігача та очікувача дій від влади. Іншими словами, ідеться про пристосування суспільства до стану, коли енергія соціуму не знаходить законного виходу на політичні відносини. Це можна розглядати як реакцію на зневагу держави і зневагу до держави; як опір ворожому навколишньому середовищу; як ринок послуг, що проявляється у використанні зв'язків, особисті і при-

ватні засоби вирішення питань поза існуючими каналами. Характерною ознакою є пронизування суспільства "особливими" стосунками як зверху вниз, так і знизу вгору.

Виходячи з цього можна визначити феномен тіньовізації як стан об'єктивного розвитку системи, що за своєю сутністю є комунікативним засобом, спрямованим і придатним для досягнення певних інтересів і розв'язання проблем. Фактично, з одного боку, це додатковий, урівноважуючий елемент політичної системи, необхідність якого втілилася у певній тіньовій соціальній структурі і тіньовій економіці, з іншого — фактор тіньовізації несе у собі руйнівні тенденції, зокрема для радянської політичної системи у цій ролі виступила власна, альтернативна система цінностей, що суперечила офіційно прийнятій.

Якщо поглянути на перехідний період з точки зору об'єктивної умови його виникнення, то тіньовізація є формотворчою основою для процесів розгалуження влади. Сучасна криза влади є проявом зіткнення двох різноспрямованих процесів: централізації і регіоналізації, або укорінення влади як за вертикаллю, так і горизонталлю, що відбувається у просторі тривірневої системи адміністративно-територіального поділу: центр — область — район, який дістався нам від радянських часів. Якщо централізація характеризує тенденцію до вбирання повноти та єдності влади кожною державною структурою, то за своєю суттю регіоналізація — противага центральній владі, засіб проти концентрації влади. Регіоналізацію можна охарактеризувати як стан, коли прихований елемент політичної системи виходить на політичну арену і "вимагає" узаконення розподілу сфер впливу.

Важливо, що процес розбудови влади, водночас вбираючи в себе протилежні тенденції централізації і децентралізації, швидше нагадує не конфлікт, а протистояння, яке відбувається із за швидкості засвоєння ресурсної бази. За інерцією тіньовізація виконує і функцію урівноваження політичної системи. Визначення найважливіших чинників сучасної суспільно-політичної трансформації розбудови влади у горизонтальному напрямі потребує констатації того, що стабілізація розвитку відбувається за рахунок експлуатації зв'язків, спільності цілей, що віддзеркалює спільність інтересів, яка спирається на розгалужені комунікаційні канали. Незважаючи на те, що до еліти входять різні представники поколінь, по інерції найвпливовішим структуро-творчим чинником залишається можливість опе-

рувати зв'язками, що цінуються більше, ніж гроші та власність. Так, регіональні еліти, які об'єктивно перебувають у стані переорієнтації з проблем центру на внутрішні, власні, активно спираються на розвинені інтегративні зв'язки, що відтворюють принципи ієрархічної структури радянського періоду. Закон радянських часів про те, що посада визначає економічне положення, діє і у нових умовах. Функціонально приховані відносини стають саме тією безпрограшною картою, яка дає змогу швидко отримувати та використовувати інформацію, на півкроку випереджаючи конкурентів. Зайняття певної ніші політичного ринку в умовах надполітизації суспільства автоматично дозволяє посісти певне місце на економічному ринку. Відродження тіньовізації на новому етапі втілилося у надбанні нової технології обходження заборони чинним законодавством на зайняття бізнесовою діяльністю державними службовцями. Успішне втискування в економічні структури зі створенням особливо сприятливих умов для знайомих та родичів тільки підтверджує те, що тіньовізація створює певну особливість вітчизняної політичної системи.

Тут важливо зробити наголос на тому, що просторове розгалуження на вертикальну і горизонтальну вісі влади дає можливість розглянути відтворення тіньовізації як формотворчого і водночас ідентифікаційного фактора сучасного політичного життя. Мається на увазі, що належність до різних таборів влади зовсім не виключає можливості порозумітися. Найпоказовіше це проявляється, власне, у *боротьбі з корупцією*. Так, з боку центральної влади 28 серпня 2001 року було офіційно визнано рекомендації Групи по розробці фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Але засоби проти прихованої економіки пропонуються досить незвичні, а тому Кабінет Міністрів робить спробу перетворити банківську систему, пошту та телеграф на філіал фіскального апарату, нав'язуючи їм функції податкової поліції. 12 вересня 2001 року Кабінет Міністрів затвердив програму детіньовізації економіки на 2001–2004 роки, де основними причинами зростання тіньової економіки були названі такі: нестабільність податкового законодавства; високий податковий тиск; нерівність навантаження на суб'єктів господарства; існування податкових пільг; низький рівень заробітної плати у державному секторі економіки; правова незахищеність суспільства від зловживань посадових осіб державних органів і місцевого самоврядування.

Постанова “Про попередження і протидію легалізації (відмивання) прибутків, отриманих злочинним шляхом” виходить у рамках практичної реалізації програми, але час виходу дуже підозріло нагадує новий технологічний прорив у розробці засобів витиснення конкурентів. Суть така, що будь-яка фінансова операція, що перевищує планку 20 тис. євро, підлягає обов’язковій перевірці. Функції перевірки передаються Національному агентству фінансової безпеки, голова якого призначається лише за згодою Верховної Ради.

Повноти картині додає регіональний вимір, який остаточно окреслює особливості боротьби влади самої з собою, де відповідальність залежить від зв’язків у ієрархічній структурі. На користь цього висновку свідчить такий факт: загальна загроза зміни губернатора і відповідно його команди, що займає майже всі силові посади, змусила консолідуватися керівників партійних осередків обласного рівня і виступити зі зверненням до Президента, Голови Верховної Ради, Прем’єр-міністра, Голови Верховного Суду проти “...сил, які мають спокусу у будь-який спосіб розхитати владу і пройти до неї через чорний хід” [6, с. 1]. Цікаво, що критика вважається серйозною небезпекою існуючому конституційному ладу та загрожує втраті демократичних надбань, що з’явилися в Україні. А “чорним ходом” виявляється утворення Тимчасової слідчої комісії для проведення розслідування діяльності голови обласної державної адміністрації.

Все свідчить про те, що боротьба з корупцією швидше за все набере вигляду нового тиску на населення.

Але те, що “ми з тобою одної крові”, не заважає тіньовому перерозподілу влади, де об’єктом маніпуляції виступають місцеві органи самоврядування. Притягувальність здобуття контролю над місцевими органами пояснюється безпосередньою здатністю вплинути на виборчий процес і, як наслідок, легітимізувати владний перерозподіл.

Постійними джерелами маніпулювання місцевими органами самоврядування є владні повноваження, фінансування та виборча діяльність.

Демонстрація цього найкраще відбивається в існуванні двох різних поглядів на відносини між центральною владою і регіональною, що стає зрозумілим та наглядним через різне тлумачення обов’язків місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування.

Наступ вертикальної вісі влади на органи місцевого самоврядування добре задокументова-

но. Так, у грудні 1990 року Закон України “Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве самоврядування” окреслив місцеве самоврядування як право і можливість здійснювати управління частиною державних прав, які належать до компетенції місцевих органів. Закон України “Про реформування місцевих органів влади і самоврядування” від 3 лютого 1994 року надав державній адміністрації лише контрольну функцію, визначивши, що підпорядкування центральним органам влади відбувається лише в питаннях делегованих повноважень. Конституція України 1996 року зафіксувала відокремлення місцевого самоврядування від державної влади п’ятою статтею: “народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування” [1]. Але Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 року та Положення “Про місцеві державні адміністрації” від 9 квітня 1997 року знову узаконює перекид на бік місцевих адміністрацій [2]. Закон “Про представника Президента України” передає виконавчу владу державній адміністрації на базі виконкомів.

Сучасність можна охарактеризувати як стан рівноваги, коли конкуруючі сторони вимушені рахуватися один з одним. Про це свідчить існування двох різних поглядів на перспективи розвитку державної регіональної політики, що були запропоновані Президентом (Указ Президента України “Про Концепцію державної регіональної політики” від 25 травня 2001 року №341/2001) і Спілкою лідерів місцевих та регіональних влад (“Концепція державної регіональної політики України”) [15, с. 4–7]. Але об’єктивно центральна влада перебуває у більш приступному положенні, бо що сильніше буде центр триматися за звичні важелі влади, то більше незадоволення буде адресуватися саме йому.

Спільною є спрямованість розуміння системи місцевого самоврядування не як форми залучання громадян до управління і одного з проявів демократії на місцевому рівні, а як продовження по вертикалі державного управління, але з різним акцентом розподілу владних повноважень. Запропонована Спілкою лідерів місцевих та регіональних влад України концепція передбачає обмеження повноважень державної адміністрації, зведення їх лише до контролюючих функцій. Водночас пропонується переповнення функцій органів місцевої виконавчої влади на органи місцевого самоврядування. За Президентським проектом передавання основних повноважень місцевих органів вико-

навчої влади органам самоврядування та їх виконавчим органам значно ослабить виконавчу вертикаль.

Для горизонтального виміру влади особливо цікава децентралізація у сфері управління майном і економічними повноваженнями між центральними і місцевим органами влади і місцевого самоврядування. Відсутність чітких критеріїв щодо володіння об'єктами комунальної власності між регіональною та місцевою владами підвищує привабливість розподілу. Так, Закон України "Про місцеві державні адміністрації" віддає пріоритет в управлінні спільною власністю територіальних громад у разі делегування ними таких повноважень відповідним радам. Але статтею 44 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" управління комунальним майном не віднесено до списку повноважень адміністрацій. Ст. 142 та 143 Конституції України та розд. III Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" окреслює власність територіальних громад як недержавну форму власності (нерухоме майно, земля, природні ресурси, комунальні підприємства, організації та установи) та визначає основи самостійності формування місцевих бюджетів і можливості встановлення місцевих податків і зборів. Якщо поглянути на Концепцію з точки зору боротьби горизонтального виміру за власні права, то принциповою є вимога п. 5.1 розд. 5 виокремити регіональну, районну, місцеву комунальну власність, залишаючи єдиним суб'єктом одних і тих самих об'єктів власності територіальну громаду, а насправді — нікого.

Поступки з боку влади зафіксовані Державним бюджетом 2001 року, який зробив перші кроки на шляху розмежування бюджету між державними і місцевими владами, що створює реальну матеріальну основу для місцевого самоврядування та прискорення кволого процесу розмежування комунальної та державної власності, надаючи право базовим бюджетам місцевого самоврядування ексклюзивно розпоряджатися надходженнями від продажу земельних ділянок несільськогосподарчого призначення плюс отримувати частку від перевищення прибутків районами і містами, а не лише обласними бюджетами [17, с. 43–48].

Але питання законодавчого врегулювання розмежування власності на землю між державою та органами місцевого самоврядування залишається. Про це свідчить прийнятий 25 жовтня 2001 року Верховною Радою Земельний кодекс, який надає місцевим радам право забирати землю,

обмежувати або припиняти користування земельними наділами громадянськими і юридичними особами у випадку порушення ними вимог земельного або екологічного законодавства.

Намагання посилити роль місцевого самоврядування через запровадження прозорої і стабільної системи взаємовідносин державного і місцевих бюджетів, що декларується Бюджетним кодексом України через визначення нової системи між бюджетних відносин на основі подальшої децентралізації функцій і повноважень між різними рівнями органів влади і наближення суспільних послуг до місця їх безпосереднього споживання, виглядає досить сумнівно. Декларативність намагань того, щоб місцеві податки і збори становили вагомий чинник формування місцевих бюджетів із зарахування податку на прибуток підприємств до доходів місцевих бюджетів, навряд чи стане тенденцією зменшення залежності надходження дотацій місцевим бюджетам від стану виконання державного бюджету загалом, оскільки для прийняття Державного бюджету 2002 року майже не залишається часу сформулювати бюджет місцевими радами. Цікаво, чи спрацює на цей раз стаття 142 Конституції України про те, що держава компенсує органам місцевого самоврядування наслідки державних рішень.

В умовах, коли держава делегує органам місцевого самоврядування видатки та фінансування функцій, життєво важливих для відтворення суспільства, а саме освіти, здоров'я, утримання житлово-комунального господарства, а проблема наповнення місцевих бюджетів примушує вдаватися до так званих нетрадиційних заходів від здачі картоплі (по відру з двору) до залучання учнів для обробки сільськогосподарських культур, буде зростати тиск на малий та середній бізнес [11, с. 112–118]. Останньому доведеться піти у тінь задля виживання. Показово, що саме податковий тиск виштовхує капітал за межі законного простору.

Тіньовізація страшна власними наслідками, де економічні — лише один прояв, фатальний для економіки, — відток капіталу і не завжди від позазаконної діяльності. Набагато страшніше, що відбувається тиск на суспільство через всі державні структури, що втілюється у політичному й економічному рекеті держави, який виштовхує не тільки гроші, а й людей з українського політичного поля. Все свідчить про те, що легалізація відносин через виборчу боротьбу відбувається в інтересах одного і того ж політичного об'єкта — еліти.

Так, привабливість місцевих органів у царині виборів виходить з зобов'язань щодо утворення виборчих дільниць, виборчих комісій, сприяння організаціям зустрічей кандидатів з виборцями; відведення та пошуку місць для розміщення матеріалів передвиборчої агітації, складання списків виборців тощо, а особливо — з контролюючих функцій за дотриманням суб'єктами виборчого процесу положень законодавства під час їх підготовки та проведення.

Не можна не погодитися з думкою про те, що "...у нинішніх соціально-економічних умовах виборчим комісіям без допомоги владних структур, керівників підприємств, організацій, установ не під силу вирішувати питання..." [8, с. 106–114]. Іронія долі, саме життя вимагає від державних службовців використовувати службове положення для стимулювання політичної активності. Стосовно відповідальності за злочин, який у США називають патронажем, то на практиці відсутні норми, відповідно до яких особи можуть бути притягнуті до відповідальності [3, с. 211–214].

Між "тінньовою діяльністю" і нормою існує лише тонка різниця, а саме довіра до влади, держави.

Справа в тім, що висновок про те, що тіньовізація як певна суспільна адаптація приводить до консервації розвитку накопичень, автоматично породжує інший, що саме відсутність підзвітності еліти фактично пригнічує життєстійкість політичної системи. Існування влади заради себе — замкнене коло, яке навіть вибори не в силах змінити, поки люди не відчують, що самі керують своєю долею.

Демократичне реформування не має сенсу без апелювання до першооснови здійснення влади — територіальної громади. Але набуває практичного досвіду практика наступу законодавчих повноважень територіальних громад, а саме на районні ради, які руйнуються під гаслами їх неефективності та загрози матеріальному стану малозабезпечених прошарків населення. Нині районних рад немає у Миколаєві, Одесі, Львові та Кривому Розі [14, с. 4]. Також показовим є процес прийняття Сумською міською радою поточного скликання на пленарному засіданні 15-ї сесії рішення "Про концепцію територіального управління м. Суми", де передбачалося з моменту закінчень повноважень Зарічної та Ковпаківської рад нинішнього скликання не утворювати представницьких органів, і починаючи з наступного скликання єдиним представницьким органом м. Суми, що представляє інтереси територіальної громади і діє від імені громади, вважати Сумську

міську раду. Рішення показує тим, що власне ніхто не спитав основу самоврядування — територіальну громаду, порушивши таким чином Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні", де частиною 2 п. 2 розд. V міським радам надається лише право прийняття рішення щодо референдуму з питань утворення та неутворення районних рад у містах [5, с. 315–319].

Але якими повинні бути відносини між державою і громадськістю?

15 липня 1997 року Україна ратифікувала Європейську Хартію місцевого самоврядування, яка вирішує відносини між суспільством і владою наступним чином: місцеве самоврядування має владне та ресурсне забезпечення для вирішення питань, а держава делегує свої повноваження місцевому самоврядуванню як інституту влади [9]. Територіальна громада виступає як суб'єктом перетворення суспільного інтересу на політичний, так і об'єктом впливу органів. Такому стану речей сприяє дотримання принципу субсідарності (статті 3, 4), коли для кожного рівня встановлюється перелік повноважень, які не можуть бути делеговані іншому рівню влади; організаційної автономії, тобто право визначати внутрішню структуру виходячи з власних потреб (статті 6, 7, 10); фінансової автономії як свободи та незалежності в розпоряджанні власними коштами (стаття 9).

Основна ознака демократії полягає в тому, що населення — хазяїн на своїй землі, коли ціннісна спрямованість на розвиток на практиці робить ставку на розв'язання проблем колективним інтелектом, а почуття спільності спрямовує на активну участь у розв'язанні своїх власних проблем і відповідальність за них. Держава перетворюється в інститут громадянського суспільства лише за умови, коли місцеве самоврядування є сполучанням ініціативи "знизу" з фінансово-правовим забезпеченням зверху.

Але практика очікування матеріальної допомоги з центра створює прецедент ототожнення місцевих органів з організаційно-правовою формою держави, де населення виключене з вирішення місцевих питань. Якщо не відбувається розвиток самоврядування, то неминучим є відрив держави від громадянського суспільства. Зрозуміло, що інституціоналізація реформ повинна спиратися на громадянина як на повноважного платника податків, а не клієнта держави. Інакше держава стає бюрократичною, авторитарною, бо ефективність державного адміністрування залежить від спроможності працювати у політичному просторі.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К.: Право, 1996. — 64 с.
2. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" // Голос України. — 1991. — 12 черв., № 102.
3. Барський В. Р. Процесуальні особливості судового провадження за скаргами на невідповідності у списках виборців // Вибори Президента України — 99: проблеми теорії і практики. Зб. Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. / Редкол.: М. М. Рябець (голова). — К.: Центральна виборча комісія, 2000. — 284 с.
4. Гладышев А. Г. Развитие местного сообщества: теория, методология, практика — М.: Граница, 1999. — 384 с.
5. Глуходід Ю. Шляхи зміцнення місцевого самоврядування // Місцеве самоврядування: 10 років незалежності України. — К.: Парламент. вид-во, 2001. — 431 с.
6. Голос народу — за реальні справи // Сумщина. — 2001. — № 122.
7. Гулар Д. История мафии // Рассказ-газета "Лабиринт": Приключения. Фантастика. Детектив: Пер. с фр. — К.: Украина, 1992. — Вып. 5. — 40 с.
8. Данилюк В. А. Взаємодія виборчих комісій з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування // Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики: Зб. / Редкол.: М. М. Рябець (голова) та ін. — К.: Центральна виборча комісія, 2001. — 306 с.
9. Європейська хартія самоврядування // Народ. деп. — 1993. — № 11.
10. Національні системи добросовісності: Посіб. / Ред. Д. Поупа. — Берлін: Транспаренсі Інтернешл, 1996. — 122 с.
11. Окремі приклади застосування сільськими головами нетрадиційних заходів по наповненню місцевих бюджетів // Вісн. офіц. вид. Сумськ. обл. ради. — 2000. — № 4.
12. Олсон М. Девальвація влади у посткомуністичних суспільствах // Центр підтримки інституційних реформ та недержавного сектора Мерілендського університету США. — Робочі папери. — 1995. — № 179. — 30 с.
13. Пал, Леслі А. Аналіз державної політики. — К.: Основи, 1999. — 422 с.
14. Районные советы депутатов никому не нужны // Досье — еженедельник. — 2001. — № 40.
15. Союз лидеров местных и региональных властей Украины. Концепция государственной региональной политики Украины. // Голос України. — 2000. — 4 нояб., № 203.
16. Стек С. Мерія і громадяни — довіра через співпрацю. — Ч. 1. Проблеми визначення та сучасна історія // Програма сприяння місцевому самоврядуванню. — К.: Ін-т демократії ім. П. Орлика, 1997. — 110 с.
17. Турчинов О. Перший етап реформи міжбюджетних відносин розпочинається 1 січня 2001 року // Бюджет — 2001 та розвиток міжбюджетних відносин. — К.: Парламент. вид-во, 2001.